

Республиканын тыва дыл болгаш литература башкыларынга 3-кү класска литературлуг номчулгага ажык кичээл.

Школа: Кызылдын №2 ортумак школазы

Класс: 3 «г»

Эрттирген хуну: февраль 22-де 2019 чылда

Кичээлди эрттирген башкы: Ховалыг Элла Опей-ооловна, 1-ги категориянын башкызы.

Кичээлдин темазы: М. Пришвин «Алдын шынаа».

Кичээлдин хевири: Чаа билиглерни шингээдип алыры

Ооредиглиг сорулгазы: 1) Чогаалчынын дугайында уругларга таныштырар.

2) М. Пришвиннин «Алдын шынаа» деп чогаалын шын база аянынг кылдыр номчуп, утказын эдerti чугаалап билиринге ооредир.

Кижизидикчи сорулгазы: Улегер домакка даянып бойдуска ынак, ону чарашсынып билиринге база бойдуска камныг, хумагалыг болурунга кижизидер.

Сайзырадыр сорулгазы: Уругларнын харылзаалыг аас болгаш бижимел чугаазын, угаан-медерелин, дыл-домаан, кичээлге идепкейин база чогаадыкчы чоруун сайзырадып сос курлавырын байыдар.

Планныттыг туннелдер: Личностуг:

- оореникчи кижинин ролун хулээп билир, ооредилге херек деп чувени билиндирер;
- биче- сеткилдиг, бойдуска камныг, хумагалыг болурунга ооренир;
- эштери-биле дугуржуп, тургустунган шаптараазыннардаан шын харыны тып ооренир;
- оске дылдан очулдуртунган чогаалдарга сонuurгалын бедидер;
- ооредилгеже болгаш школаже сонuurгалын бедидер;

- ооренип турар билинче сонuurгалын угландырып ооренир;

Регулятивтиг:

- кичээлдин кезектеринин аайы-биле сорулгазын хулээп, ажылдап билир;
- башкынын айыткан кылдынынын утказын билип ооренир;
- бодунун ажылын планнап билири;
- эштеринин болгаш бодунун ажылын унелээри.

Предметтиг:

- номда бердинген айтырыгларнын утказын билип ооренир;
- салган айтырыгнын утказын билип, анаа харыылап база чуруун чуруп билиринге ооренир;
- шулук чергелешкек база кожаланчак аяннажылгалыг тургустунар деп билир;
- чувелерни деннеп, ооренгени-биле билин болуктеп билир;
- хевиринин аайы-биле ангылап болгаш туннеп ооренир.

Ооредиринин аргалары болгаш хевирлери: Тайылбыр методу, эжеш ажыл, болуктеп ажылдаары, класс-биле ниити ажыл.

Ооредиглиг курлавыр: 1. Литературлуг номчулга ному 3 класс Кызыл – 2013чыл Л.С Кара-оол.

2. 1-4 класстарга тыва дыл болгаш номчулга программасы Л.С.Кара-оол.

3. Тывызыктар ному.

Кичээлдин дерилдези: Чогаалчынын чуруу, слайдылар, чуруктар, унелел карточкалары (смайликтер)

Кичээлдин кыйгыры: Долгандыр-ла чапты берген

Хурээлелди камгаланар!

Кичээлдин чорудуу

№	Кичээлдин тургузуу этап бурузунун сорулгазы	Башкынын ажыл-чорудулгазы	Оореникчилерини ажыл- чорудулгазы	Ооредилге талазы-биле планнатывган туниселдер
1	Кичээлге белеткели. Бодун ажылга белеткээри. Сорулгазы: Кичээлге уругларнын белеткелин хынаары, уругларны ооредилге ажылынга идекпейлиг киржирин белеткээри.	-Уругларнын арыг-агаар-биле мендилежири -Ак-кок дээрим! -Аяс хунум –Арга-арыым! -Авыралдыг башкыларым! -Амыргын-на амыр! -Бот-боттарынарге хулумзурунер, удур-дедир	Уруглар бойдус-биле башкылар-биле мендилежир, бот- боттарынга chedinshkinerни кузээр.	Бодунга сорулга салып билири, бодунун азы ештерини частырыгларын эскерип билири.
2	Онаалга кыналдазы	1)С.Сурун-оол «Ууттунмас тоорук» деп чогаалдан, бойдус чурумалын шээжи-биле ооренип алганын айтырар. « Аалдан элээн ыракта бир каът бар дээш,...дорт-беш тургулаар». 2) Онаалга кылганын туинээр.		
3	Ооренген темаларын катаптаары, чаа темага белеткел. Сорулгазы: ооренген темазын ооренир ужурлуг чаа темага дууштур катаптаары Болуктерге ажыл.	I-ги болук 1) Улегер домакты чедир тып Шын соске чон ынак Шык черге _____ ынак а) чем б) унуш в) ном 2) Тотчеглекчи деп кымыл ол? а) бойдуска ынак кижиги б) бойдуска кам чок кижиги в) бойдушту чарашсынмас кижиги II-ги болук 1) Дараазында одуруглар кым деп авторнун, чуу деп чогаалдан алдынганыл? Аалдан элээн ыракта бир каът бар, а оон бажында поштер оскелеринден илейти-ле ылгалдыг, чоон-чоон, селбегер-селбегер, будуктары чогуур- чогуур. Оларже унери эптиг.Оларда		

		тоорук- ууттунмас, будуктун чангыс адырында безин дорт-беш тургулаар а) К-Э. Кудажы «Мыйыт» б) С.Сурун-оол «Ууттунмас тоорук» 2) Кижиги бойдушту чузу болурул? а) дайзыны б) толу III-ку болукке 1) Чурукчулар чуну чуруп турары-биле бот- боттарындан ылгалырыл? а) кижиги чуруур болза (? портретист дээр) б) бойдус чурумалын чуруур болза (живописец) в) чугле карандаштар-биле чуруур болза(график). 2) Бойдус чурумалынын дугайында чечен чугаанын адын тывар а) О.Саган-оол «Куску аргага» б) Э. Кечил-оол «Кайгамчыктыг картошкам»		
4	Кичээлдин шийтпирлээр берге айтырын база темазын, сорулгазын тодарадыры	Чаа тема. Кузээнин чедер, сураан тывар. -Богунгу бистин темавыс чунун дугайында, кандыг состерни хой ажыглап турар-дыр бис? Бойдушту канчаар ужурлуг бис? -Эр, хейлер! -Бойдушту камгалаарынын дугайында темага кандыг сорулга салыр бис? Оон дугайында чуну билип алыр бис? тывызык -Чурукке кичээнгеилги коргеш, утказын чугаалаптынарам. (кыштын чуруун коргузер; орай кустун чуруун коргузуп салыры)		

5	<p>Ооредицгеге сонугургалын оттурары</p>	<p>1. Ооредицгеге сонугургалын оттурары Чыдын кайы уезил? (кыш) - Бо чурукта чылдын кайы уезин чуруп коргускен-дир? -Кандыг кузул? (орай кус) -Орай кус деп бодалынарны шынзыдынар -Бойдус база кижжи-биле домей ооруп, хоглеп, мунгарап, дувуреп, холзеп, чамдыкта мырынай ыглап-даа турар ышкаш болу бээр. А бо орай кусту кижинин кандыг хоонунге домейлеп болурул? Хоон деп состу чамдынар утказын билбейн олуар боор силер. Бистер тыва дылдын эдилекчилери болганывыста чингине тыва дылдын кырынга чугааланыр ужурлуг бис. Хоон деп состу орустап канчаар адап турар бис? (настроение). А мен бо хун дыка ооруккулуг ажылдап келдим, уруглар. А силер кандыг сеткил-хооннуг келдинер? (ооруккулуг) -Кичээливис шак-ла ындыг эки ак оруктуг болуп эрттерин идегеп, бузуреп тур мен. Мен бодаарымга ... Ыяштарнын бурулери шагда душкен, хун дурту кыскалаан, агаар соой берген, кустун солгу айы... (Чугаа сайзырадырының УУД) Чугаалажып турар кижизин дыңнап билири</p> <p>II. Билир мергежил болгаш чаңчылдарын сайзыраңгайжыдары.</p> <p>СЛОВАРЬ АЖЫЛЫ Чаа теманың тайылбыры Кичээлдин темазын, сорулгаларын тодарадырынче угланган ажыл Целепологание Эжеш болуп алгаш ажылдаар.</p>	<p>(Чугаа сайзырадырының УУД) Чугаалажып турар кижизин дыңнап билири</p> <p>Мен бодаарымга ... Ыяштарнын бурулери шагда душкен, хун дурту кыскалаан, агаар соой берген, кустун солгу айы...</p>
---	---	---	--

		<p>Шинчилел аргазын ажыглаар -Чуну чугаалап болур силер? -Шынаа деп состу чуу деп билип тур силер. Оон лексиктиг утказын кым чугаалаптар?</p> <p>Слайдыда орус-тыва словарь -Ийе. Кандыг шынааны коруп тур силер? -Бо хунгу кичээливистин темазын тодаргайлап алылынар. -Мурнувуста кандыг айтырыг тургустунуп келди? -Уруглар, чулер алдын бооп болурул? -Ийи дугаарында кандыг айтырыг тургустунуп келди? -Алдын шынаа деп турда дорт утказы боор бе азы доора утказы бе? -Доора дээн бодалынарны шынзыдынар. -Бо хун бис М.М.Пришвиннин «Алдын шынаа» деп чечен чугаазы-биле таныжар бис? (Слайд) -Богун биске Вова илеткел белеткеп алгаш келген, М.М Пришвиннин допчу-намдарын силерге кысказы-биле таныштырып номчуп бээр. Словарь ажылы (слайд) Улегерлиг номчулга (слайд) Уругларнын номчулгазы -Чугаанын кол бодалын кым чугаалаптар? -Чамдык чугааларнын кол бодалы адында берген болур. -Чугаанын утказын ханыладыр билип алыр дээш ам бир катап номчуптаалынар. -Бирги абзатта чунун дугайында чугаалап турар-дыр? Ийиги абзатты номчуур -Ийиги абзатта чунун дугайында чугаалап турарыл?</p>		
--	--	---	--	--

		<p>Эртенги, дууш уезинде, кежээки уеде кандыг оннуг турганыл? (слайд)</p> <p>-Ушку абзацта чунун дугайында чугаалап турарыл?</p> <p>-Сарыг чечекти ам-даа ханыладыр билип алыры-биле шинчилел ажылындан кылыптаалынарам (Слайд)</p> <p>Чечек кандыг бойдузул?</p> <p>Тыва кижинин бойдус-биле кандыгыл?</p> <p>Онаалга</p> <p>-Бажынга Алдын-Шынааны чуруп эккээр,эртен кандыг болур-дур,дууш соонда канчап баар-дыр, оннуг карандаштар-биле чуруп эккээр силер. Кандыг аарыгларга ажыглап турарын база кандыг витаминнер барынын дугайында медээлерден чыыр силер.</p> <p>Рефлексия</p> <p>-Чуу деп чугаа-биле таныштывыс?</p> <p>-Чугааны кым бижээнил?</p> <p>-Бойдустун кандыг бир чажыдын билип алдывыс.</p> <p>-Чаа чуну билип алдынар?</p> <p>-Чуу солун болду?</p> <p>-Чуу чувеге бергедештинер?</p> <p>Оът-сиген-биле шыптынган дески девискээр 1)Шынаа деп чул?</p> <p>Алдын-казымал-байлак</p> <p>2)Чуге «алдын» деп адааныл?</p> <p>Шынаанын алдын деп созун сарыг он-биле домейлеп каан.</p> <p>Пришвиннин дугайында медээ</p> <p>Алдын шынаа</p> <p>Шынаа алдынналган</p> <p>Автор хун дургузунда шынаа кандыг оннерлиг апарганын бижип турар</p> <p>Ол чечек бичии уруглар-биле денге удуй бээр, эртен бистин-биле кады туруп кээр.</p> <p>Амылыг бойдус</p>	
--	--	---	--

Чоннун чечени

БОЙДУС ДУГАЙЫНДА ТЫВЫЗЫКТАР

Диин кежи бөргүм
Чүк ажыр октаптым.

Чыдын чытпас чыжыр-кара.

Маңган аскыр маңнап келди,
Бараан чылгы түлей берди.

Арга тыпкаш,
Ак баштыг ашак олур.

Соок кээрге, чочая бээр,
Чылыг кээрге, чындыя бээр.

Чыдын чытпас чыжыр-кара.
Чыдын чытпас чыжыр-кара.

❖ Театр чылынга

ТООЛДУ ОЙНАП КҮҮСЕТКЕН

Кызылдың дугаары 2 школазының 3 «г» класының өөреникчилери «Үш чүүл эртемниг оол» деп тоолду школазынга өске эш-өөрүнге ойнап көргүскеннер.

Клазының башкызы Элла Өпей-ооловна Ховалыг чаштарны 1-ги класстан эгелеп өөредип, кижизиткен. Класстан дашкаар немелде уран номчулга кичээлдеринге тыва тывыздыктар, үлегер домактар, тоолдарны өөреникчилеринге номчуп берип, видео көргүзүп, уругларның билбейн барган азы сонугаан айтырыгларынга билдингир тайылбырны бээр башкы. Уругларның дылын, чугаазын эки сайзырадыры-биле «Үш чүүл эртемниг оол» деп тоолду сценага өөреникчилери-биле көргүзүп эгелээн.

Тоолда кырган адаыг, үжен шаа өшкүлүг, үжен шаа инектиг, үжен шаа чылгылыг оолдун дугайында бижээн. Оол-даа Караты-Хаанның чарлаан шыдыраа мөөрейинге белеткенип, ай иштинде шыдыраага, илбиге, санга – үш эртемге өөренип ап-тыр. Өөренип алган үш эртемниң дузазы-биле хаанның орунуга хаан-на болгай мен деп бодалдыг, хаанның чарлаан

мөөрейинге барып, ону удуп алгаш, хааннай берген.

Кол рольда – Пүрэв-Доржо Монгуш, Хаанның ролюнда – Тамерлан Чыдым, Кадын – Аймира Богбал болган. Оолдун ачазын Сайын-Белек Николаевич Күжүгет (ада-ие) ойнап база арткан өөреникчилер тоолда киржиپ турар.

Тоолду ойнап турар бичии артисттеривис боттарының ойнап турар рольдарын омак-хөглүг, чаптанчыг күүсеткенин чыылганнар чаптап, магадап, улуг сонугал-биле көргөннер. Оларның боттарының чугаалаар сөстөрүн эки шиңгээдип алганы илден.

Сценаның каасталгазы, өөреникчилерниң ойнап турары, кедип алган идик-хеви, өөреникчилерниң чугаа-домаа-даа онза, чараш-тыр!

Уругларын ада-иелер деткип, идепкейлиг дузалажып, оларга болгаш башкызынга чылыг-чымчак сөстөрүн сөңнээннер.

Алдынай СААЯ.

Дедир-үжүк
төлөдөт

БАЙ-БУЛУҢ

(Тоол)

Шаанда шагда күчүлүг Чаа-Хөл тайгазы бичии арга чорда, а күчүлүг Бижикиг-Хая даавыс булуттук дээрге чедип турар шагда чүвөң иргин!

Теректерлиг арыгга кырган кадай Кызыл-Даг чурттап чораан чүвөң иргин. Ооң чаңгыс уруу Кара-Суг бар. Уруу дыка чараш, ажилгыр, кежээ, эртен, кежээ эриин долгандыр алдын-налчак элезин довурак-биле шыва чуй аптар.

Кара-Суг бир-ле катап каттаар дээш чорупкаш, арыгга аза берип-тир. Дедир чанар оруун тыппайн, кылаштап-ла, кылаштап-ла олурган.

Кара-Сугну Имиртиңнер көрүп кааш, Чаа-Хөл хаанының чагыын сактып келгеннер. Олар уругну хаанга аппарып бергеш,

га ынакшып, кадайланым алган. Оон бээр үр үе эрткен. Чаа-Хөл хааны база кадайы Кара-Суг эппайыралдыг, бай-шырак чурттап чораан чүвөң иргин.

Ынчалза-даа Кара-Суг иезин сактып, бодап-ла чораан. Дүштеринге безин бо-ла кире бээр аларган. Уруг авазынче каттап барыксааш, хондур удувайн, боданып-ла олурган.

Хаандан сеткилин хандыр алдын белектер алган Имиртиңнер талыгырда даглар ажыр чыдып-тарга, бир-ле эртен уруг Сааскандан авазынче баар орукту тып бээрин дилээш, үнүпкен.

Саасканның ушкан, айыткан оруунуң соондан уруг шалыпкыны аттыг халып чорааш, авазын тып чедип келген. Кара-Суг, авазынга эккелгени дээш, Саасканга четтиргенин илередип, Хаанга чүнү-даа чугаалавазын дилээн. Авазы-даа уруун арыгның күчүлүг пош дазылының адаанга чажырып каан.

Хаан-даа уругну дыка үр үе иштинде дилеп-дилеп, тыппаан. Кара-Сугга ынакшаан хаан-даа муңгарап, деңгереп, чааскан-

херелдери дег алдынналчак болуксап, уругну берипкеш, алдын алып бис деп дугурушканнар.

Хаанга-даа уругну эккелгеш, олар чугалаап-тыр:

– Хүндүлүг Чаа-Хөлдүн хааны, бис силерге дыка онза, чараш уруг эккелдивис, кадай кылдыр белекке берип тур бис – деп-тир. – Чылдар, үелер эртип-ле тур, өгленир үеңер келген, изиңер истээр салгалыңар арттырып каар болзуңарза эки боор.

Хаан-даа Имиртиңнер-биле чөшпээрешкеш, Кара-Суг уруг-

зыралдан ылаң-ла, ылаң-ла турган-дыр эвесле. Хаанның төгүлгөн карааның чажындан Бай-Булун деп хем тыттып, тургустунуп келип-тир.

Хаан-даа Имиртиңнерден белекке берген алдыннарын каттап ал алгаш, бодунуң аал-ораны, черинге кээп, ынакшаан Кара-Суун сактып, чааскаанзыргай чурттап чоруп каан.

Имиртиңнер Бижикиг-Хая дааның бедиктеринден, Чаа-Хөл хаанындан карак салбайн, муңгак көрүштери-биле арткан.

Начын НАМЧАЛ, Булуң-Терек ортумаа школазының «Уран сөс» аныак бижикчилер бөлгүмүнүн киржикчизи, 9-ку классчы.

❖ Кара-Хаактың аныак үннери

ЧОРГААРЛАНЫР

Бергелерге таварышса,
Бети дизе холун сунар.
Эки кылган чүүлүвүске,
Эргеленип, чоргаарланыр.

Эпчок чүүлдер кылыпканда,
Эгенгештиң ыядыр мен,

Буруум миннип, човап чор мен,
Буруудатпайн, өршээ, авай!

Марттың 8-те авам сенээ,
Байырымны тудайн, авай!
Өртемчейге чаяган дээш,
Өөрүп чор мен, ынак авай...

Диана БЮРЮЛЕЙ, 8 класс.

